

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

HAROLD T. CHESHIRE.
THE GREAT TARTAR INVASION OF EUROPE
(“The Slavonic Review”, 1926,
vol. V, № 13, June, с. 89–105)

Як довідуємося з пояснень редакції, автор прослухав протягом чотирьох літ курси “школи слов’янських студій” Лондонського університету і, досягнувши ступень доктора філософії, зайняв тепер посаду лектора англійської мови в Празькій університеті. Стаття, уміщена в останній книжці “The Slavonic Review”, виглядає як докторська дисертація (thesis) і в кождім разі цікава як *testimonium diligentiae** нового огнища славістики Великобританії¹.

Праця складається з двох нерівних половин. Перша — більша — по коротких вступних замітках описує похід Бату до Європи 1236–1242 [рр.], вважаючи, що дотеперішня література не дає суцільного образу сеї кампанії. Ідучи за поглядом проф. Вуру в його примітках до історії Гіббона*, підносить плановість її походу і незвичайну чіткість виконання стратегічного плану та поділяє його переконання, що Бату і його штаб був незвичайно добре освідомлений про політичну ситуацію Європи, тимчасом як європейські народи і правительства виявляли чисто дитинну неосвідомленість щодо сих несподіваних азійських напасників. Але коротка схема походу, начеркнена автором, не дає нічого нового. Очевидно, його займало питання: наскільки справедлива гадка, висловлена історіографією тих країв, які потерпіли від сього татарського наступу, що Захід завдячує сим народам Центральної і Східної Європи своє урятування від татарської руїни й неволі. Спеціально — розходження в поглядах на се питання між національним чеським історіографом Палацьким і новішим німецьким істориком Морави Бретгольцом, що збивав гадку Палацького, мовби се Вацлав чеський відбив і завернув татар з їх дороги на Захід. Але автор не входить в ближчу аналізу ситуації, котра б дійсно давала таку чи іншу відповідь на се питання.

Друга, менша, половина праці (с. 100–105) говорить про пізнішу долю татарської орди, її походи на сусідні краї, панування над великоруськими краями. Зачіпає дискусію про ті впливи, які мала татарська неволя в політичній і культурній житті Московщини. Нарешті спиняється над різними літературними творами, зв’язаними з татарською руїною, старими й новими. Розуміється, порушуючи таку масу різнорідних питань на п’яти сторінках друку, автор не міг ні одного з них висвітлити скільки-небудь відповідно; краще було б, якби сеї другої частини зовсім не було, а натомість була глибше оброблена перша або взяте темою котре-небудь з питань, порушених в другій частині. Неприємне вражіння робить поверхове і неуважне трак-

¹ Кілька слів про нього в моїй рецензії на “The Slavonic Review” в “Україні”, 1925 р., кн. IV*.

тування такого спеціального питання, як отсей вплив татарської неволі — здається, чи не виключно за історією рус[скої] літератури Пипіна!* Без усякого освітлення і без всякого висновку переповіджено “українську думу” про Михайлика і Золоті ворота і билину про царя Калина, поруч кількох житій з часів татарщини, так що читач пройде, не підозріваючи всіх багатств, глибини і різnorodності народної творчості на мотиви татарщини. Цілком випадково зацитовано, очевидно, і кілька писань з новішої чеської, сербської й польської белетристики з сеї ж сфери.

Не зовсім ясно, звідки автор черпав свої відомості про татарську руїну в Східній Європі; з польської літератури він цитує старий курс Шуйського* і шкільний підручник Анатолія Левіцького*, а літератури про події великоруські і московські не називає зовсім. Неприємне вражіння робить, що для нього сі східноєвропейські краї — тільки Russia і більш нічого, хоча з імені він знає і Україну. Очевидно, трохи більше обізнаний з історією західного і полудневого слов'янства, він слабо орієнтується в “кімерійській пітьмі” Сходу. “Школі слов'янських студій” прийдеться ще багато попрацювати, поки вона навчить своїх студентів краще розбиратися в сій пітьмі, — але очевидно, вона працює в сім напрямі, а праця ніколи без наслідків не лишиться!

Найбільший розміром (третій) випуск присвячений євреям, інші — болгарам, полякам... — найбільший за обсягом був перший випуск, присвячений болгарам. Див.: Nationernas bibliotek. Skildringar av folk och land. [I]. Bulgarena. — Stockholm: P.A.Norstedt & Söners Förlag, 1918. — VIII, 302 s.; Nationernas bibliotek. Skildringar av folk och land. [II]. Polackerna. — Stockholm: P.A.Norstedt & Söners Förlag, 1918. — X, 256 s.; Nationernas bibliotek. Skildringar av folk och land. [III]. Judarna. — Stockholm: P.A.Norstedt & Söners Förlag, 1920. — VII, 288 s.

...чи продовжується бібліотека по смерті Єнсена — не знаю — крім згаданих М.Грушевських чотирьох випусків, більше нічого у цій серії надрукованого не було.

Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe (“The Slavonic Review”, 1926, vol. V, № 13, June, с. 89–105)

Перша публікація: Україна. — 1926. — Кн. 4. — С. 141–142. Підпис у кінці рецензії: М.Грушевський. Дата не зазначена.

Машинопис з авторськими правками чорним чорнилом зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 17235. — 2 арк.). На арк. 1 вгорі ліворуч позначка чорнилом “Укр. 520”, в центрі олівцем — “IV.26”. На арк. 2 на звороті олівцем напис “Завер.”. Підпис у кінці рецензії: М.Грушевський.

Подається за першодруком.

с. 257 *testimonium diligentiae* — з лат.: свідоцтво поважності.

...проф. Бюрі в його примітках до історії Гіббона... — найбільша та найвідоміша шеститомна праця британського історика Ед. Гіббона “Історія занепаду та загибелі Римської імперії” (*Gibbon Ed. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire: In 6 vol. — London, 1776–1789*) у 1896–1900 рр. була перевидана за редакцією ірландського вченого Дж. Бьюрі, який доповнив працю Ед. Гіббона примітками та супроводив вступною статтею, збільшивши таким чином обсяг “Історії” до семи томів. Див.: *Gibbon Ed. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire, ed. in 7 vol. with introduction, notes, appendices, and index by J.B.Bury. — London: Methuen, 1896–1900.*

Кілька слів про нього в моїй рецензії на “The Slavonic Review” в “Україні”, 1925 р., кн. IV — йдеться про рецензію: *Грушевський М.* [Рец. на:] *The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples, their History, Economics, Philology and Literature. 1924 (vol. II, № 6, March 1924, с. 465–672; vol. III, № 7, June 1924, с. VIII + 240; vol. III, № 8, December 1924, с. XV + 241–480) // Україна. — 1925. — Кн. 4. — С. 178–179.* Оpubлікована у даній книзі на с. 233–235.

с. 258 ...за історією рус[скої] літератури Пупіна! — мова йде про працю: *Пупин А.Н.* История русской литературы: В 4 т. — СПб.: Типография М.М.Стасюлевича, 1898–1899. — 512, 576, 548, 664 с.

...старий курс Шуйського... — йдеться про працю: *Szujski J.* Dzieje Polski podług ostatnich badań spisane: 4 t. — Lwów: Nakładem Karola Wilda, 1862–1866.

...шкільний підручник Анатолія Левіцького... — див.: *Lewicki A.* Zarys historyi Polski i krajów ruskich z nią połączonych (podr. szkolny). — Kraków, 1884. — 334 s. (перше видання, далі неодноразово перевидавалась).

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l'antiquité slave. Tome I: l'Histoire.....	186	450
Акад. Вс.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l'Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов'янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrđý. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel'nyckij...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)